

(George Orwell, *Animal Farm*). Лексема *criminal* в контексте данного произведения используется без доказательной базы и выполняет функцию идеологической дискредитации, что приводит к разрушению легитимности персонажа в глазах сообщества.

Заключение. В результате проведенного исследования установлено, что речевой акт оскорбления в современном английском языке является сложным прагматическим феноменом, реализующимся на пересечении экспрессивно-оценочной и дискредитирующей функций, которые зачастую сочетаются с директивной, поскольку направлены на изменение поведения адресата. Оскорбление может быть как прямым, так и косвенным, индивидуальным или коллективным, при этом его иллокутивная цель не всегда сопровождается предсказуемым перлокутивным эффектом. Отсутствие универсальной классификации оскорблений подтверждает необходимость комплексного прагматического анализа, учитывающего контекст, статусные отношения и культурные нормы коммуникации.

1. Остин, Дж. Л. Как производить действия при помощи слов / пер. с англ. — М. : Прогресс, 1986. — 335с. (Ориг. : Austin, J. L. How to Do Things with Words. Oxford : Clarendon Press, 1962.)

2. Серль, Дж. Р. Речевые акты. Опыт по философии языка / пер. с англ. — М. : Прогресс, 1986. — 210 с. (Orig.: Searle, J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge : Cambridge University Press, 1969.)

3. Leech, G. Principles of Pragmatics. — London : Longman, 2012. — 268 p.

4. Рудкова, К. М. Концепт «Оскорбление»: к проблеме взаимодействия юридического и естественного языков / К. М. Рудкова // Юрислингвистика. — 2004.

5. Вольф, Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. — М. : Наука, 1985. — 261 с.

АЦЭНАЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ З КАМПАНЕНТАМ ЧОРТ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Кавалёва А.А.,

*студэнтка 3 курса ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Семянькова Г.К., канд. філал. навук, дацэнт*

Ключавыя словы: фразеалагічная адзінка, ідыема, дэманалагічны кампанент, ацэначнасць, семантыка, экспрэсіўнасць.

У беларускай традыцыйнай карціне свету вобразы чорта і нячыстай сілы займаюць асаблівае месца. Чорт – злая, хітрая і шкодная звышнатуральная істота, якая надзеленая кемлівасцю, сілай і здольнасцю да пераўтварэння. Нячысцікі, што ўмешваюцца ў чалавечае жыццё, паводле ўяўленняў беларусаў, могуць як шкодзіць, так і надзяляць чалавека незвычайнымі здольнасцямі. У працы Р.М. Хусаінавай адзначаюцца наступныя характэрныя рысы нячыстай сілы, агульныя для ўсходнеславянскай

традыцыі: «Для знешняга аблічча нячыстай сілы характэрна расплывістасць, шматаблічнасць, неакрэсленасць, зменлівасць, здольнасць да пераўвасабленняў. Да найвышэйшых прыкмет нячыстай сілы адносяцца такія праявы, як: сіплы гучны голас, шум, трэск, гул, выцце, хуткасць перамяшчэння, імклівыя круцільныя рухі, хуткія змены аблічча» [1, с. 165].

Дваістасць вобразаў нячысцікаў знайшла свае адлюстраванне і ў мове, найперш у фразеалогіі. Фразеалагічныя адзінкі з дэманалагічнымі кампанентамі (*чорт, нячыстая сіла*) шырока выкарыстоўваюцца для ацэнкі асобы чалавека, яго характару, паводзін і сацыяльных узаемаадносін. Такія фразеалагізмы нясуць у сабе выразную эспрэсіўнасць і адлюстроўваюць народную сістэму маральных і сацыяльных каштоўнасцей.

Актуальнасць даследавання абумоўлена тым, што фразеалогія беларускай мовы з'яўляецца важным сродкам захавання і трансляцыі нацыянальнай культуры, традыцыйных уяўленняў і каштоўнасцей прынцыпаў народа. Асабліва паказальнымі ў гэтым плане з'яўляюцца фразеалагічныя адзінкі з дэманалагічнымі кампанентамі, паколькі яны непасрэдна звязаны з беларускай традыцыйнай карцінай свету і народнай міфалогіяй. Акрамя таго, актуальнасць працы вызначаецца неабходнасцю сістэматызацыі і класіфікацыі фразем з кампанентамі *чорт, нячыстая сіла*, якія шырока функцыянуюць у мове. Аналіз такіх адзінак у кантэксце характарыстыкі чалавека спрыяе развіццю этналінгвістычных даследаванняў, дазваляе глыбей зразумець семантычныя, функцыянальныя асаблівасці беларускай фразеалогіі, спецыфіку нацыянальнага светаўспрымання народа.

Мэтай даследавання з'яўляецца выяўленне семантычных і ацэначных асаблівасцей фразеалагічных адзінак з дэманалагічнымі кампанентамі і іх наступная класіфікацыя паводле тыпаў ацэнкі.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі 24 фразеалагічныя адзінкі беларускай мовы з дэманалагічнымі кампанентамі, выяўленыя з двухтомнага «Фразеалагічнага слоўніка беларускай мовы» І.Я. Лепешава [2; 3]. Асноўнымі метадамі даследавання сталі апісальны, семантычны і класіфікацыйны аналіз, якія дазволілі размеркаваць фразеалагізмы па групах у залежнасці ад ацэначнай накіраванасці і характару абазначаных чалавечых якасцей.

Вынікі і іх абмеркаванне. Выяўленыя фразеалагізмы з кампанентамі *чорт, нячыстая сіла* былі сістэматызаваны намі паводле характару ацэнкі і раскласіфікаваны ў наступныя семантыка-ацэначныя групы:

- 1) фразеалагізмы з адмоўнай ацэнкай асобы чалавека;
- 2) фразеалагізмы са станоўчай ацэнкай асобы чалавека;
- 3) фразеалагізмы з нейтральнай ацэнкай асобы чалавека;
- 4) фразеалагізмы з амбівалентнай ацэнкай асобы чалавека;
- 5) фразеалагізмы-звароты.

Фразеалагічныя адзінкі з адмоўнай ацэнкай колькасна пераважаюць. Такія фраземы выкарыстоўваюцца для асуджэння паводзін чалавека, падкрэсліваюць яго ненадзейнасць, імпульсіўнасць, агрэсіўнасць, схільнасць да негатыўных учынкаў. Чорт у іх выступае сімвалам страты самакантролю. Да

такіх адзінак адносяцца наступныя: *чорт не чорт і два не выходзіць* ‘сярэдні, які асаблівым нічым не вылучаецца і якога цяжка кваліфікаваць’ [3, с. 562]; *чортава лялька* ‘гарэза, капрызнік’ (звычайна пра жанчыну) [2, с. 589]; *як (нібы) чорт уссеў на каго; як (нібы) чэрці ўсселі на каго* ‘хто-н. рэзка змяніў свае паводзіны ў горшы бок’ [3, с. 565]; *сам чорт не брат каму* ‘каму-н. не страшна, нічога не значыць, усе хоць бы што’ [3, с. 559]; *чорт верыў каму* ‘хто-н. не выклікае даверу да сябе, няма падстаў верыць каму-н.’ [3, с. 560]; *чорт падбіў каго* ‘хто-н. паддаўся спакусе (зрабіць які-н. учынак, звычайна нядобры)’ [3, с. 563]; *чэрці дрэнчаць каго* ‘хто-н. шуміць, лаецца’ [3, с. 575]; *адзін чорт <каму, для каго>* ‘абсалютна аднолькава, без розніцы, не мае значэння для каго-н.’ [3, с. 557]; *чорт загнаў (занес) каго куды; чорт загоніць (занясе) каго куды* ‘хто-н. нечакана аказаўся дзе-н.’ [3, с. 561]; *як (нібы, быццам) чорт гарох малаціў (чэрці гарох малацілі) на чым* ‘васпаваты, рабы’ [3, с. 565]; *паслаць к чорту каго* ‘груба аблаяць, так, каб больш не прыставаў, не турбаваў і пад.’ [3, с. 162]; *<як быццам> чортам падшыты (падкуты, падплецены)* у знач. 2. ‘хітры і шкадлівы’ [3, с. 128].

Фразеалагізмы са станоўчай ацэнкай хоць і менш шматлікія, аднак маюць высокую экспрэсіўнасць і выяўляюць важныя для народнай культуры каштоўнасці: фізічную трываласць, жыццевую ўстоўлівасць, поспех і працавітасць. У гэтым выпадку дэманалагічны вобраз страчвае негатыўную афарбоўку. Гэта бачна на прыкладзе такіх устойлівых выразаў, як *чорт дзяцей калыша каму* ‘каму-н. вельмі шанцуе’ [3, с. 561]; *звязаў чорт вярчачкай каго* ‘хто-н. вельмі моцна сябруе з кім-н., кахае каго-н.’ [3, с. 558]; *ніякі чорт не бярэ (не возьме) каго* ‘абсалютна нічога не здараецца, не робіцца з кім-н., не шкодзіць каму-н.’ [3, с. 558]; *чорт не бярэ (не возьме) каго* ‘нічога не здараецца, не робіцца з кім-н., не шкодзіць каму-н.’ [3, с. 562]; *чорту рогі скруціць* ‘зрабіць празмерна вялікую справу; выканаць вялікую работу’ [3, с. 346].

Асобнай увагі заслугоўваюць фразеалагізмы з нейтральнай і амбівалентнай ацэнкай. З амбівалентнай ацэнкай могуць ужывацца ідыёмы *чорт сядзіць у кім* ‘хто-н. занадта рухавы, энергічны, надзелены сілай, уменнем і пад.’ [3, с. 563]; *<як быццам> чортам падшыты (падкуты, падплецены)* у знач. 1. ‘вельмі хуткі, рухавы’ [3, с. 128]; *нячыстая сіла сядзіць у кім* ‘хто-н. мае незвычайныя здольнасці, уменне, сілу і пад.’ [3, с. 335]. Нейтральную ацэнку нясуць наступныя фраземы: *<вяселья> чорцікі скакалі (заскакалі) у вачах чьіх, у каго* ‘хто-н. кідае гуллівыя, вяселья позіркi’ [3, с. 570]; *<з> аднаго балота чэрці* ‘абсалютна аднолькавыя ў якіх-н. адносінах, без розніцы’ [3, с. 574].

Фразеалагізмы з амбівалентнай ацэнкай характарызуюць чалавека энергічнага, здольнага, незвычайнага. У залежнасці ад кантэксту гэтыя рысы могуць успрымацца як станоўча (жыццёвая актыўнасць, талент), так і адмоўна (неўтаймаванасць, празмерная рухавасць). Гэта сведчыць пра семантычную гнуткасць устойлівых выразаў і іх цесную залежнасць ад маўленчай сітуацыі.

Асобную функцыянальную групу складаюць наступныя фразеалагічныя адзінкі, якія ўжываюцца як фамільярныя звароты: *чорт паласаты* [3, с. 563] і *чорт лазаты* [3, с. 561] са значэннем ‘фамільярны зварот да каго-н.’. У адрозненне ад разгледжаных вышэй фразем, гэтыя выразы не накіраваны на прамую ацэнку якасцей асобы. Яны выконваюць камунікатыўную функцыю, выкарыстоўваюцца ў неафіцыйным маўленні, служаць сродкам усталявання нефармальнага адносін паміж суразмоўцамі.

Заклучэнне. Аналіз фразеалагічных адзінак з дэманалагічным кампанентам дазволіў выявіць семантычную разнастайнасць, высокі ацэначны і экспрэсіўны патэнцыял фразеалагізмаў з кампанентамі *чорт, нячыстая сіла*, а таксама іх цесную сувязь з этнакультурнымі ўяўленнямі беларусаў.

З аднаго боку, вобразы чорта і нячыстай сілы звязваюцца з негатыўнымі маральнымі ацэнкамі, асуджэннем недапушчальных паводзін, ненадзейнасці асобы і сацыяльных адхіленняў. З другога боку, гэтыя ж вобразы выкарыстоўваюцца для абазначэння жыццёвай энергіі, рухавасці, сілы, здольнасці пераадольваць цяжкасці, што надае ім станоўчае і амбівалентнае значэнні. Такая двухпланавасць сведчыць пра паступовую трансфармацыю міфалагічных вобразаў у моўныя сродкі ацэнкі і экспрэсіі.

Найбольш шматлікай аказалася група фразем з адмоўнай ацэнкай, што пацвярджае традыцыйнае ўспрыманне чорта як носьбіта варожых чалавеку сіл. Аднак наяўнасць ідыем са станоўчай і амбівалентнай ацэнкай паказвае складанасць і шматграннасць народных каштоўнасцей. А ўжыванне фразеалагізмаў-зваротаў пацвярджае, што фразеалогія захоўвае старажытныя міфалагічныя сэнсы і адаптуе іх да актуальных камунікатыўных патрэб.

Такім чынам, фразеалагічныя адзінкі з дэманалагічным кампанентам выступаюць важным элементам моўнай карціны свету беларусаў, адлюстроўваючы іх культурныя каштоўнасці, маральныя нормы і спосабы ацэнкі асобы чалавека. Атрыманыя вынікі могуць быць выкарыстаны ў далейшых даследаваннях беларускай фразеалогіі, этналінгвістыкі і лінгвакультуралогіі.

1. Хусаінова, Р. М. Нечистая сила в русских народных сказках / Р. М. Хусаінова // Вестник Башкирск. ун-та. – 2014. – № 1. – С. 164–169.

2. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН. – Т. 1 : А – Л. – 1993. – 590 с.

3. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы : у 2 т. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : БелЭН. – Т. 2 : М – Я. – 1993. – 607 с.

4. Дзядова, А. С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі : манатграфія / А. С. Дзядова. – Тэкст : электронны // Репазіторый ВДУ імя П.М. Машэрава. – URL: <https://rep.vsu.by/handle/123456789/3208> (дата звароту: 15.12.2025). – Электрон. копія друк. выд.: Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. 161 с.